

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
до проєкту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих
актів України щодо забезпечення державних інтересів та захисту прав
дітей при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій
(сурогатного материнства)

1. Обґрунтування необхідності прийняття проєкту Закону

Застосування допоміжних репродуктивних технологій, зокрема сурогатного материнства, становить комплексну правову, медичну та етичну проблематику, що обумовлює необхідність системного та чіткого нормативно-правового регулювання.

Сприятливі законодавчі умови та порівняно низька вартість процедур перетворили Україну на один із найбільших міжнародних центрів репродуктивного туризму.

Відсутність дієвого державного контролю за комерціалізацією сурогатного материнства та законодавчих обмежень щодо громадянства іноземних замовників, суттєво підвищує ризики порушення прав дитини, торгівлі дітьми, а також використання допоміжних репродуктивних технологій, як інструменту для протиправного вивезення дітей за межі України. Крім того, чинне правове регулювання не забезпечує належних гарантій захисту майнових та особистих немайнових прав генетичних батьків і сурогатних матерів.

За офіційними даними Міністерства юстиції України, у період з 2015 року по квітень 2020 року в Україні від сурогатних матерів народилося 6 599 дітей. Із цієї кількості - 6 126 дітей (понад 92,8%) народилися на замовлення іноземних громадян, і лише 473 дитини (7,2%) - для громадян України. Щорічно, за оцінками експертів та правозахисних організацій, в Україні сурогатні матері народжують від 2 000 до 3 000 дітей для іноземців.

Масова практика використання комерційного сурогатного материнства іноземними громадянами призводить до низки серйозних проблем, серед яких:

Колізії правового регулювання та ризики виникнення безгромадянства (апатризму) - значна частина іноземних замовників є громадянами держав, національне законодавство яких містить імперативну заборону або суворі обмеження щодо застосування програм сурогатного материнства (ФРН, Франція, Італія, Іспанія, КНР). Через неузгодженість норм міжнародного приватного права діти, народжені в Україні в межах таких програм, потрапляють у ситуацію тривалої правової невизначеності. Зокрема, виникають суттєві перешкоди під час процедури встановлення походження дитини, визнання батьківських прав замовників, легалізації іноземних документів про народження, а також набуття дитиною громадянства країни походження батьків. Це позбавляє новонароджених можливості своєчасно отримати проїзні документи для перетину державного кордону та створює реальний ризик тимчасового безгромадянства.

Ризики зловживань та невиконання зобов'язань: у випадках виникнення форс-мажорних обставин (епідемії, режим надзвичайного або воєнного стану

та інше), а також у разі виявлення у новонароджених дітей вад розвитку, іноземні замовники іноді відмовляються від дітей, залишаючи їх під опікою української держави.

Загрози національним інтересам: відсутність умов щодо постійного проживання та належної перевірки іноземців створює підґрунтя для зловживань та унеможливорює здійснення контролю за подальшою долею та дотриманням прав дітей після їх вивезення за межі України.

У зв'язку з цим виникла нагальна потреба встановити пріоритет захисту державних інтересів та прав дітей шляхом обмеження застосування сурогатного материнства для іноземних громадян та запровадження чітких вимог щодо проживання і громадянства потенційних батьків.

2. Цілі та завдання проєкту Закону

Основною метою законопроєкту є забезпечення захисту національних інтересів України, запобігання порушенням прав дітей та торгівлі дітьми під виглядом застосування допоміжних репродуктивних технологій, а також орієнтація послуг сурогатного материнства на захист прав та підтримку українських сімей.

Основними завданнями проєкту акта є:

- встановлення заборони на застосування сурогатного материнства на користь іноземців та осіб без громадянства (за винятком випадків, коли один із подружжя є громадянином України);
- закріплення на рівні закону вимоги щодо обов'язкового постійного проживання подружжя в Україні не менше трьох років до укладення договору про сурогатне материнство;
- покладення на заклади охорони здоров'я обов'язку перевіряти громадянство та документи потенційних генетичних батьків;
- упорядкування процедури державної реєстрації народження таких дітей на основі підтвердження громадянства та висновку закладу охорони здоров'я;
- унеможливлення використання факту народження дитини сурогатною матір'ю або укладеного договору, як підстави для легалізації перебування іноземців в Україні;
- створення Єдиного державного реєстру договорів сурогатного материнства та суб'єктів господарювання у сфері репродуктивної медицини.

3. Загальна характеристика і основні положення проєкту Закону

Проєкт закону передбачає внесення відповідних змін до наступних законодавчих актів:

1. Сімейного кодексу України (*частини четверта та п'ята статті 123 в редакції законопроєкту*), якими:

- встановлюється, що застосування методики сурогатного материнства дозволяється виключно за умови, що обоє з подружжя (або один із подружжя у випадках, передбачених законодавством) є громадянами України та постійно проживають на території України не менше трьох років до моменту укладення договору.

- забороняється застосування методики сурогатного материнства на користь іноземців та осіб без громадянства, крім випадків, якщо один із подружжя є громадянином України.

2. Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» (*абзац другий частини першої статті 13 в редакції законопроекту*), яким визначається, що державна реєстрація народження дитини, народженої сурогатною матір'ю, здійснюється за наявності документів, які підтверджують громадянство України щонайменше одного з генетичних батьків, та висновку закладу охорони здоров'я про відповідність процедури вимогам законодавства.

3. Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (*частина третя статті 9 в редакції законопроекту*), положеннями якої закріплюється норма про те, що наявність укладеного договору про сурогатне материнство або факт народження дитини на території України не є підставою для продовження строку перебування іноземця чи отримання посвідки на проживання.

4. Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (*частини третя та четверта статті 48 в редакції законопроекту*), якими передбачається, що:

- медичні послуги із застосуванням сурогатного материнства надаються суб'єктами господарювання охорони здоров'я виключно громадянам України (із визначеними винятками);

- заклади охорони здоров'я зобов'язуються здійснювати обов'язкову перевірку громадянства та осіб потенційних генетичних батьків перед початком застосування процедури сурогатного материнства.

Прикінцевими та перехідними положеннями до проекту Закону передбачається особливий порядок набрання чинності та комплекс перехідних заходів для адаптації сфери репродуктивної медицини до нових вимог, зокрема:

- визначено, що цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, проте вводиться в дію одночасно із набранням чинності Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення умов застосування допоміжних репродуктивних технологій (сурогатного материнства). Це забезпечить невідкладність та комплексність правового регулювання;

- з метою дотримання принципу правової визначеності встановлюється дев'ятимісячний перехідний період для дії договорів сурогатного материнства за участю іноземних громадян, які були укладені до набрання чинності цим

Законом. Протягом зазначеного строку такі договори мають бути приведені у відповідність до нових законодавчих вимог;

- Кабінету Міністрів України делегується обов'язок у тримісячний строк з дня опублікування Закону розробити, впровадити та забезпечити функціонування Єдиного державного реєстру договорів сурогатного материнства та суб'єктів господарювання у сфері репродуктивної медицини. Це дозволить створити дієвий механізм державного верифікаційного контролю.

Законопроект системно пов'язаний із проектом Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення умов застосування допоміжних репродуктивних технологій (сурогатного материнства), який є похідним від нього.

4. Стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання

Основними нормативно-правовими актами в даній сфері правового регулювання є Конституція України, Сімейний кодекс України, Закони України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787 «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні», інші нормативно-правові акти.

5. Фінансово-економічне обґрунтування проєкту Закону

Реалізація даного законопроекту не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України.

Створення та функціонування Єдиного державного реєстру договорів сурогатного материнства буде здійснюватися в межах поточного бюджетного фінансування відповідних центральних органів виконавчої влади та/або за рахунок залучення коштів міжнародної технічної допомоги.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття проєкту Закону

Прийняття Закону дозволить:

- захистити права дітей;
- посилити державний контроль, шляхом запровадження прозорого моніторингу діяльності медичних закладів та встановити чіткий облік договорів сурогатного материнства за допомогою Єдиного державного реєстру;
- ліквідувати схеми незаконного вивезення дітей за кордон під виглядом участі у програмах сурогатного материнства;

- захистити інтереси громадян України, шляхом збереження доступності репродуктивних технологій для українських сімей із забезпеченням належного юридичного захисту.

Народні депутати України

С.В. Кузьмініх та інші

